

Τα θεμέλια του Διαφωτισμού

Το κλασικό έργο του γερμανοεβραίου φιλοσόφου και ιστορικού **Ερνστ Κασίρερ** ερμηνεύει τις ιδέες της Εποχής των Φώτων που άλλαξαν την κοινωνία, το δίκαιο, τη φιλοσοφία, τη θρησκεία, την τέχνη και τη συνολικότερη εικόνα του κόσμου

ERNST CASSIRER
Η φιλοσοφία του Διαφωτισμού

Εισαγωγή Γεράσιμης Χατζηγάκη. Μετάφραση Αιμιλία Φωσβίτη. Εκδόσεις του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, 2013, σελ. 569, τιμή 30 ευρώ (χρυσόδετο), 40 ευρώ (πανόδετο)

ΤΟΝ ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗ

Τα τελευταία χρόνια μεταφράζονται και κυκλοφορούν στη χώρα μας πλήθος μελέτες για τον Διαφωτισμό διευρύνοντας το πεδίο των γνώσεών μας για τη μεγάλη Εποχή των Φώτων που διαμόρφωσε τις κοινωνίες και τον πολιτισμό της Ευρώπης. Διανοούμενοι, ιστορικοί και κοινωνιολόγοι υπερασπίζονται σήμερα τις αξίες του οι οποίες κινδυνεύουν εξαιτίας του επιθετικού κοινωνικού δαρβινισμού που θέτει σε κίνδυνο τις θεμελιώδεις ιδέες του και τα βιβλία τους βρίσκουν γρήγορα τον δρόμο τους στην ελληνική αγορά. Ως τώρα όμως έλειπε ένα μεγάλο έργο: η *Φιλοσοφία του Διαφωτισμού* του Ερνστ Κασίρερ (1874-1945), εξέχοντος γερμανοεβραίου φιλοσόφου και κορυφαίου, μαζί με τον Αϊζάια Μπερλίν, ιστορικού των ιδεών.

Την έλλειψη καλύπτει τώρα η έκδοσή του από το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης.

Το βιβλίο πρωτοεκδόθηκε το 1932 (το τελευταίο που ο Κασίρερ εξέδωσε στη Γερμανία, όπου διετέλεσε καθηγητής στα πανεπιστήμια Βερολίνου και του Αμβούργου). Το 1933, με την άνοδο των ναζιστών στην εξουσία, ο συγγραφέας έφυγε από τη Γερμανία και πήγε πρώτα στην Οξφόρδη και στη συνέχεια στο Γκέτενμποργκ της Σουηδίας, για να καταλήξει στις ΗΠΑ, όπου συνεργάστηκε με τα πανεπιστήμια του Γέιλ και του Κολούμπια. Πέθανε ξαφνικά το 1945

Ο Ερνστ Κασίρερ (αριστερά) με τον γιγονό του Πέτερ και τον γιο του Γκέοργκ, στο Γκέτενμποργκ της Σουηδίας το 1938

στη Νέα Υόρκη από καρδιακό επεισόδιο.

Απολογία του Διαφωτισμού
Τη *Φιλοσοφία του Διαφωτισμού* θα τη χαρακτήριζε κανείς «απολογία του Διαφωτισμού» και μάλιστα πρόωπη, αν σκεφθούμε πως δύο από τους γνωστότερους σύγχρονους γάλλους διανοητές, ο Ταγκιέρ και ο Τοντορόφ, επικύρωσαν κάτι παρόμοιο στα πρόσφατα βιβλία τους. Οι πολιτισμικές και φιλοσοφικές αφετηρίες του Κασίρερ είναι διαφορετικές, αλλά το πνεύμα στην ουσία του παραμένει ίδιο.

Ο Κασίρερ προέρχεται από τη μεγάλη καντιανή παράδοση σε μια εποχή κατά την οποία στη Γερμανία κυριαρχούσε το

χεικελιανό πνεύμα των ιδεών. Στο βιβλίο του δεν επιδιώκει να εκθέσει τις θεωρίες του Διαφωτισμού με χρονολογική σειρά ούτε να περιγράψει τις ιδέες του όπως τις εξέθεσαν οι κύριοι εκπρόσωποί του αλλά να αναδείξει το βαθύτερο περιεχόμενό τους και κυρίως να αναπτύξει τον συνεκτικό ιστό τους που ορίζει μια ολοκληρωμένη εποχή. Επομένως το ζητούμενο για τον ίδιο δεν ήταν να αναπτύξει τις ιδέες στο πλάτος αλλά στο βάθος τους, επειδή μόνο έτσι είναι εφικτό να εκτιμηθούν και να αναδειχθούν τα ιστορικά τους αποτελέσματα. Να ερμηνύσει ταυτοχρόνως ένα πλήθος από αλληλεπιδράσεις: πώς κατακτήθηκε ο ιστορικός κόσμος μέσω των ιδεών του Διαφωτι-

σμού, ποια θεμελιώδη θέματα της αισθητικής πραγματεύτηκε, γιατί άνοιξε τον δρόμο για την εποχή της κριτικής, πώς αντιλήφθηκε το ζήτημα του ωραίου, τι άλλαξε από την εποχή του κλασικισμού και πλήθος άλλα.

Ενιαίο σύμπαν σε κίνηση
Ο Διαφωτισμός ερευνάσε και διατύπωσε καθαρές ιδέες για το κράτος, την κοινωνία, το άτομο, τη θρησκεία, τη φύση διαμορφώνοντας ένα σύμπαν ενιαίο μεν αλλά τα συστατικά μέρη του οποίου βρίσκονταν διαρκώς σε κίνηση. Τις ιδέες και τις θεωρίες από τους προηγούμενους αιώνες που κληρονόμησε τις μεταμορφώσε, τις μεταστοιχείωσε

και τους προσέδωσε δυναμικό περιεχόμενο. Η σκέψη από εδώ και στο εξής δεν θα ήταν απλή αντανάκλαση της ζωής αλλά θα παρενέβαινε δημιουργικά στην αναδιαμόρφωσή της. Με την έννοια αυτή ο κριτικός στοχασμός είναι δημιουργήματα του Διαφωτισμού – και βεβαίως συστατικό γνώρισμα της ελευθερίας. Η κοινωνία θα προχωρούσε πλέον χωρίς θέσφατα αλλά μέσω της έρευνας και της κριτικής σκέψης θα απελευθέρωνε τον άνθρωπο από τα δεσμά προαποφασισμένων δογμάτων, από εικόνες και ιδέες της πραγματικότητας που επιβλάλλονταν ερήμην της ώσμωσης των ιδεών. Και αυτό επειδή ο Διαφωτισμός «ανακαλύπτει τη θεμελιώδη μορφή της πραγματικότητας, τη μορφή ολόκληρου του φυσικού και πνευματικού είναι». Για τούτο, αν λ.χ. κατανοήσουμε την καταγωγή της φύσης, θα καταλάβαμε γιατί αυτή «είναι εκείνη που της έδωσαν τη μορφή της ουσιαστικής και βαθύτερης αλήθειας της».

Πλήθος καιριακά ζητήματα θιγονται στο κλασικό αυτό έργο του Κασίρερ μέσω παραδειγμάτων. Τι σήμανε, π.χ., η ιστορική κριτική της Βίβλου; Πώς την άσκησαν διανοητές εντελώς διαφορετικοί μεταξύ τους, όπως, ως ποίμε, ο Σπινόζα και ο Ντιντερό; Ή πώς επεδόρασε στη σκέψη και στη συνείδηση κάτι που σε προγενέστερες εποχές θα εθεωρείτο αδιανόητο, όπως η ιστορική αποτίμηση των Γραφών;

Κοινότητα τέχνης - φιλοσοφίας

Ο Διαφωτισμός δεν εξαφάνισε τη θεολογία αλλά της έδωσε νέο περιεχόμενο. Η κυριαρχία του λόγου δεν έθεσε σε δεύτερη μοίρα το συναίσθημα και ο υποκειμενισμός δεν έπαψε να υπάρχει επειδή το κύριο βάρος έπεσε στην αναζήτηση της αντικειμενικής αλήθειας. Μολονότι η παραγωγική σκέψη (από το γενικό στο μερικό) είναι, εν πολλοίς, προϋπόθεση της ενότητας δεν σημαίνει πως η πραγματικότητα «δεν είναι απλώς ένα ποσοτικό όριο αλλά μια μοναδική και αναπικατάστατη

ποιότητα». «Ο 18ος αιώνας θέλει να αυτοσποκαλείται ο "αίώνας της φιλοσοφίας", εξίσου όμως θέλει να ονομάζεται ο "αίώνας της κριτικής"», γράφει ο Κασίρερ, που σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχει κοινότητα τέχνης και φιλοσοφίας σε επίπεδο περιεχομένου – υπό την προϋπόθεση φυσικά ότι εναρμονίζονται ως προς τα αποτελέσματά τους. Επομένως η αισθητική (και όχι μόνον), ως επιστήμη, ως κατηγορία της φιλοσοφίας ή ό,τι παρεμφερές, είναι γέννημα

του Διαφωτισμού. Θα μπορούσα να παραβέσω πλήθος γοητευτικά παραδείγματα από αυτά που παρατίθενται και αναλύονται με εξαιρετικά γοητευτικό τρόπο από τον Κασίρερ, που παρασύρει τον αναγνώστη σε έναν γοητευτικό λαβύρινθο όπου η σκέψη αναζητεί τη δημιουργική της αίτια και ταυτοχρόνως υποδεικνύει την προοπτική της. Είναι όμως περιπτώ. Σε τούτο το θαυμαστή ενότητα, πυκνότητας και καθαρότητας έργο ο σημαντικότερος

εκπρόσωπος της νεοκαντιανής σχολής αναδεικνύει και αυτό το οποίο αποτελεί τη λυδία λίθο κάθε ερμηνείας που δεν αφίσταται των απαιτήσεων του Λόγου ως ομιλία και ταυτοχρόνως ως αίτιο των πραγμάτων – που είναι στην ουσία το ίδιο, αφού «ο Λόγος είναι μεγαλύτερος σε ηλικία από κάθε απλή γνώμη». Το έχουμε δυστυχώς ξεχάσει σήμερα. Βιβλία αιχμής και ουσίας σαν κι αυτό, μεταφρασμένα μάλιστα εξαιρετικά, μας λένε ότι είναι καιρός να το ξαναθυμηθούμε.